

5. לחובר .

מסות ספרותיות.

א.

הלל צייטלין.

החסידות, שהיתה בזמן "המשכילים" הראשונים למקור הלצות, היתה עתה בתקופת האמנות, למעין השירה. אולם החסידות בתור יסוד שבנפש, זהו לעת-עתה רק חלקו של הלל צייטלין. התלהבות הרוח, המית הלל, קיצוניות בלי גבול – אלה הן המדות שבהן מצטיין מוגו הספרותי של הלל צייטלין, כמו שתורת ה"כונה", ערך האדם, תורה שבלב היו לו ליסוד מוסר. כשם שביאליק הוא המשורר עם הפטיש ביד, המחיר ללבבות ב"דברו" הנורא, כך הלל צייטלין הוא פובליציסט ופטיש בידו, החוצב להבות, לא בהוכחות הגיוניות ובדברי חכמים ש, בנחת נשמעים" הוא נלחם במתנגדיו הרבים, כי אם ב"כה דברי כאש". עוד פובליציסט אחד יש במחננו, המדבר לפעמים דברים נמרצים; אולם הוא, "חושב" יותר מדי את דרכו; לו אין בהחלט אותה ההתרגשות הבוקעת לת דרך בעל-כרחו, אף כי יודע הוא מראש כי אין שומע לו. אחד-העם כותב רק בשעה, שיש בלבו

בא

איזה, רעיון שיוכל להביא תועלת" (הקדמתו הראשונה לעפ"ד). בימי הרעש, בשעה שבית ישראל כמעט הוכה לרסיסים שתק אחד-העם וכשנשאל ע"ז מאת תלמידו קלוזנר, ענה לו כי אין הוא מוצא את העת מוכשרה להשמיע קול, בשעה שידוע הוא מראש, שיהיה כ"קול קורא במדבר". "לצעוק חמס" – זהו דרכו של הלל צייטלין ו"בימים ההם" היה עומד על המשמר כמעט יחידי והגין על "קניני הרוח" מפני אותם בעלי החברות והאגודות שבאו ותורתם בידם...

כשאני מדבר ע"ד צייטלין אני רואה לפני ראשונה את האיש – והוא בעל קומה. בעיניו האפורות-בחולות יש רכות הרבה ודבר-מה פראי. שערות ראשו וזקנו צהובות-כהות ומגודלות פרע. רשמי פניו דקים ובלתי ישרים ומתעותים הם לרגעים. נכר כי מיתרי עורקיו גרוים מאד ומתרשמים מכל ועזוע קל – והרושם אינו חולף במהירות. מכל הפוב-ליציסטים שלנו צייטלין הוא היחידי בתור בעל נפש לירית, לכן אפשר לו לרונ במהירות נפלאה על כל שאלות החיים והרוח.

העיקר שבין הסופר הלירי ובין מי שאינו לירי הוא האדם הפרטי וצעריו. החושב בשעה שהוא מנשא את עצמו על כנפי המחשבה אפשר לו להסיח רעת מכל מהאדם הפרטי וצעריו הממשי. המחשבה דרכה לכיל ולהכניס לרשותה חוגים יותר גדולים ורחבים והאדם כמה נחשב אצלה? לפנייה עמים, לאומים, מעמדים, חברות, צבורים ומה אנש כי

תזכרנו? מה שאין כן השירה. המשורר לוקח את רשמיו ישר מן החיים, לכן אי-אפשר לו להסיח דעת מהם אפילו רגע אחד. אפילו סמליו הכלליים, הלאומיים מנשם המשורר המיד בצורת אנשים פרטיים. בספרותנו הפובליציסטית, שמימות אחד-העם ועד האחרונים שבאחרונים שבתלמידי מרקס יש להם עסק רק עם ה"כלל", האומה, החברה, עומד צייטלין יחיד ותובע את עלבוננו של היחיד, לא זה של ברדיצבסקי, שהנהו סוף סוף רק מושג מופשט, כי אם עלבוננו של ראובן, שמעון, לוי ועוד עם מקל הנדודים שלו ועם צרותיו הממשיות שגדולי החושכים שלנו מעלימים עין ממנו וצעירי הרעים מכים אותו במקל חובלים.

לא עצם קבלתן של ה"תורות" ההן-כונתו על התיאוריות הסוציאליות השונות, - שנונן ולמודן וקיומן, מוזק ומפסיד - מתאונן צייטלין, - כי אם מה שהן נעשות אלהי תעתועים, מפני שהן נעשות לאילים הדורשים רק קרבנות, מפני שהעמדו מעל לחיים וצרכי החיים, מפני שמקריבין על מזבחן את ההוה ואת העתיד של העם גם יחד, מפני ששוכחין על ידן את האדם החי, את הלב החי, את הפה הרעב, את הקומה החפצה להזדקף.

ומפי הנבורה שמענו "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת". והנה הוטרד האילים הרבים אשר בשמים ותחתיהם הומלכו האילים אשר בארץ. וסוף סוף היהודי החי נשכח והפיקציות השונות לוקחות את מקומו.

(על חיינו, ירחון, הזמן 42-141).

היהודי החי—זהו עיקר העיקרים אצל צייטלין. אין הוא אוהב בעצם את היהודי החי ואין הוא מכבדו הרבה. יודע הוא את מן ערכו עד כמה יש בו, ערמה וצביעות, קטנות ושפלות, עקמומיות הלב ופניות שונות, לפיכך הוא מהמרמר עליו תמיד, אבל מרחם הוא עליו; יודע הוא את כל ההרפתקאות שבאו עליו; את מלחמתו הקשה, שהוא לוחם בעד פרוסת לחם אחת, עד כמה הוא, מסובל בצרות ופגעים, מיני עוני ומחסור, חלי ומכה והוא חומל עליו. צייטלין הדומנטי והארוק ברוחניות עזב את בית-המקדש של מטה הבנוי כנגד, בית-המקדש של מעלה ונעשה למריטוריאלי, מפני שהאמין שעיו הבוא גאלת ישראל. יודע הוא, אמנם, כי עם ישראל שנמשל לבן מלך, כבר נהפך לכלב, אבל לפי דעתו, טוב הוא לכלב חי מן האריה המת. בכלל חי צייטלין את החיים. כל תורה שהיא אינה אצלו עיקר וכל ערכן של תורות כאלה אינן אצלו במובן החלטי אלא במובן יחסי: עד כמה אפשר על פיהן להחזיר, להרחיב ולשפר את החיים? בנוגע ל"תורות" ודעות שונות אין צייטלין קנאי כלל, ובלבד שיהיו לדברים גודל, עומק, יופי. העיקר הוא אצלו לא האמת, כי אם דרך האמת: החפוש התמידי, הנענועים שאינם פוסקים. ע"י החפוש התמידי — הוא אומר — מתנמה האדם בנסיונות שונים ונעשה ע"י זה מצורף ומזוקק, גדול ומוצק (מכתביו של בריל הסיד). הוא שונא רק את אלה המצמצמים קומתו של האדם ועושים אותו לאבר מכונתי של החברה המתפתחת במילא (עיין, הרדורים, IV, הדור שנה א').

אם בנוגע לתורות שונות אין צייטלין קנאי כלל, הנה הוא קנאי שבקנאים בתור יהודי. הרחמים המרובים שלו מביאים אותו לידי אהבה והאהבה מקרבת רחוקים. למרות רומנטיותו רואה הוא אצלנו דברים כהויתם, והמראות אינן נותנות לו מנוח; הצער הגדול והעמוק נוגע עד הנקודה היותר פנימית שבלב—והלכ משתפך על כל גדותיו... נפשו שואפת לגדולות, והוא לוחם את כל מיני „שנאים“ ובעלי „תורות“ שונות בזרוע נטויה וכמעט ברצועה. הוא אינו יודע כלל לחלוק בין מתנגדיו ובין שונאיו בנפש; את המורשים החרקובים בשעתם היה קורא בכל שמות של גנאי... לו אין בזה פלפול באיו מסעיפי הפרוגרמה, כי אם שאלת ההויה והחדלין. ה' רובנסקי מספר ב„ראזסווייעט“, כי כל אלה שראו את צייטלין בקונגרס הששי בשעה שנדחה הפרוייקט האונגדאי, איך שהיה רץ ממקום למקום והיה שובר כלים בחמתו, היו חושבים אותו למשוגע. הוא, בתור ציוני אופיציאלי, ספר את זה, אמנם, לגנותו, אבל למתבונן אי אפשר שלא לראות בזה את מי שכתב את „על הובח“ „מלב דוי“, „ממעמקים“ ועוד.

אם צייטלין מדבר קשות עם כל מתנגדיו, מתמרמר הוא ביותר בדברו ע"ד הצעירים, בעלי „החברות“ שלנו; אותם הוא שונא בנפש. הוא רואה בהם לא רק המשך פעולת אבותיהם, שהיו ממיתים את עצמם על איזה קיצו של יוד של איוז תורה שנתחדשה בבית מדרשו של איזה הלמיד ותיק, כי אם גם רואה בהם התבוללות וחקוי גרוע, מה שהוא אפשר טוב ויפה אצל אחרים. הקהות הגיעה לידי כך, שהיו

ממיתים גם או ביחוד אחרים, מי שהעיו לחלוק על
 איזו מסעיפי ה"תורה" שלהם. הוא רואה בזה לא רק
 ירידה מוסרית גדולה של בני אברהם, יצחק ויעקב,
 כי אם עקבות התפרדות שלמה של העם לחלקים
 ואומים דקים וירידה תולדתית מלאה, אם בכחו של
 איזה פלפול יבש ואיזה פירוש חדש באחד מסעיפי
 הפרוגרמה להכנים משטמה פראית ולעורר מדנים בין
 "חברים" אחים אות הוא, כי הרוח גדול בין הדבקים
 והחומר הולך ומתפרד לאכזריות דקים מן הדקים
 (מאמרו "הספרות הפרולטרית" ב"הזמן" ועוד במקומות
 רבים). האדם-היהודי העירוני, שאין בו שום ריח
 השדה ועשיר הוא בספרות פלפולית ובחידודים
 והמצאות, לו אי-אפשר שיהיה לו יחס ישר אל החיים,
 דברים הנתונים בעצם אל לבו.

צייטלין נושא תמיד דעו למרחוק, על עם ישראל
 ועל גוי ואדם יחד. כשתדיק בזה תמצא, כי אמנם
 לא חדש בזה הרבה: אין הוא בורא ערכים חדשים
 ואין הוא אומר כמעט דבר חדש, אלא שהוא נותן
 לדברים צורה אחרת-צורת חיים. "והיה משא הנפש
 לא חזון אצלו, שמים רחוקים, כוכבים אין-קץ, כי
 אם חיי ארץ, חיים תמידיים, אור עינים ואור לנשימה".
 אצלנו מקבלים לרוב אפילו הדברים היותר חזוניים,
 היותר ממשיים צורת תורה: "שלחן ערוך" עם סעיפים
 ומעיפי-סעיפים-והתורה לחיד והחיים לחיד. והוא חפץ
 באחדות שלמה. הוא אומר:

"השמים שמים לה'-ואנחנו מתגוללים באשפה...
 הוי מי יוריד לנו את השמים ארצה!"
 ("לחשבונו של עולם" פרק ד').

והוא מרעיש על זה עולמות: הוא קורא לעורתי
 בל מיני שמות נרדפים של קרושה, טהרה, יופי,
 תפארת, הוד... הטומאה בוקעת ועולה עד לרקיע:
 גדולה היא ההינאה העצמית אצלנו, אף בין הגדולים
 והטובים. על כל פנים קהית ושבע רצון של „בעלי-
 בתים“. צריך לזעזע את הלבבות: „כולי האי ואולי“...

„יש בחיי רנעים טובים, אחי“, – אומר צייטלין
 במקום אחד („מכתבי אחד הצעירים“ פרק ב').
 „יש אשר יעלה בידי לסלק את כל החובות
 המוטלות עלי והנני מוצא לי שעה אחת פנויה
 להתבודד ולעשות איזה חשבון בנפשי...“

„אלהים עמכם! לבדה הנני“ – הנני אומר אז
 בסגנונו של האמלט, והנני מתאמץ לשכוח רגע אחד
 את כל המעשים הנעשים ואת כל בני האדם אשר
 יסבוני, והנני מנסה לתת לי לעצמי איזה מושג מחיי
 עצמי ומגורלי בחיים. אין לפני או כי אם האלהים
 והעולם והאני... הנני מביט או בעולם במין פשטות
 מיוחדת: האדמה חיה, העץ חי, העשב חי, השמש
 השוקעת חיה, השמים חיים וקיימים. הכלב העובר לפני
 חי, התולעת הזוחלת לפני חיה באותה הזכות שהשמש
 חיה, באותה הזכות שהשמים חיים, באותה הזכות
 שהכל חי, ואף אני-חי, חי...“

„הנני מביט או בעיני ילד על כל אשר מסביב
 לי. הנני שמח לעבים הקלים ולעפר הארץ, לקוי
 השמש האחרונים ולערמת החול, לרום אין-קץ ולנבעות
 הקטנות, לוהר הרקיע ולצללי ערב, לעלים המתלחשים

ולמוזם הזכובים, לצפצוף הצפרים ולשריקת הצפרדע,
 להמית הנחל ולצלצל הצלצל..."
 "הכל חביב לי, הכל טוב, הכל יפה".
 "אינני נופל על פני, אינני כורע, אינני משתחוה,
 אינני משתומם על המראה, אינני מתרגש, אינני מהפעל..."
 "הנני משקיע את עצמי בדומיה".
 ברגעי דומיה כאלה, בדממה שלפני הסער
 ושל אחר הסער, נכתבים דברים כעין, כונות ויחודים".
 איוו שלווה נסוכה על הדברים. איוו שהלל, התעלות,
 התדבקות בסוד ההווה הנצחית; "אין סוף" המתגלה
 בלי אומר ודברים:

"המעין לוחש: טהור! טהור!
 היונה הומיה: טהור! טהור!
 העלים מתלחשים: טהור! טהור!
 הנה שושנה רוחצת בטל בקר ומתטהרת.
 הנה אוו צחור טובל בנחל.
 הנה מרגליות הטל טהורות, טהורות מאד".
 ("כונות ויחודים" פרק ז').
 השלווה האפית הזאת עם המהרה הנפלאה אי-
 אפשר לה שתארך הרבה, כי מיר באה הסערה
 ומוציאה את המשורר הנרגש מאד מעולמו ומפזרת את
 נצני שירתו על שבעה ימים. ההסתכלות בטבע הנצחי
 וב"אין-סוף" אי-אפשר להם לעמוד מול החיים
 והאדם החפצים "תיקון" ובאים ותובעים ממנו את
 שלהם בחזקה:
 "טמאת החיים היא מעין חשך שמים שהיה בו
 ממש".

טמאת החיים מורגשת היא כמעט לעין כדבר

שיש לו תאר ודמות, והוא מבלבל ומעכב את התפלה".
 ולצייטלין יאבד שווי-המשקל, הדומיה והשלוח
 שבדומיה, והוא נעשה "איש ריב ומדון לכל הארץ"...
 מפזר הוא או את פניני שירתו על כל דרכי
 החיים ואינו מוציא עוד את רגעי הדממה, כדי לעשות
 מהן מחרות. אולם אם נרגש הוא יותר מדי עד כדי
 להיות משורר בפועל אינו חסר את חוש היופי הטבעי
 המפותח אצלו במדה מרובה ויודע הוא לבור מרגליות
 מן החול ולעבד דברי שירה מצוינים מעין "שכינה"
 ו"יופי של מעלה".

יש אנשים שההרמוניה היא נשמת נשמתם;
 מבקשים הם לראות בעולם אחדות שלמה וכוללת, אין
 הם סובלים מטבעם שתי רשויות: טוב ורע, אור
 וחשך, שמים וארץ, חומר ורוח, אלהים ואדם, נשמה
 ונוף. יודעים הם האנשים האלה, כי אמנם בעולם הזה
 הרשויות מחולקות וחפצים הם לראות את ההרמוניה
 בצדק העולמי, שהבורא נדן בו את בריותיו או
 בתור איריאל לעתיד לבוא. עוד הפילוסופים
 הקדמונים דמו לשמוע את "המוסיקה השמימית" ולפני
 דור אחד או שנים נמצאו אצלנו אנשים כשמואל
 דוד לוצאטו ואליעזר הכהן צווייפל, שדמו
 למצא בעולם השואה שלמה של טוב ורע, באופן שיש
 לכל אחד מבני אדם, במספר ימי חייו מחצה טובה
 ומחצה רעות ובמחלוקת ומריבי הכתות מצא צווייפל
 דבר המביא לידי הרמוניה נשגבה (עיין, לחשבוננו
 של עולם" ו"שלום על ישראל" מאת המחבר הזה).
 מעין זה חפץ גם עתה להראות הפילוסוף האמריקני

מרסון ב, מסותיו הפילוסופיות, והאנשים אצלנו
 -ביחוד אצלנו- שחפצו והאמינו בהתאחדות והתכללות
 של שמים וארץ, חומר ורוח, אלהים ואדם, נשמה
 זנוף לעתיד לבא לא מעט הוא מספרם: ישו הנוצרי,
 אחדים מהשליחים, המקובלים, הבעש"ט והרכה מגדולי
 החסידים. אין אלה פשרנים במובן הרגיל; הפשרן
 הוא בטבעו פושר: לא חמים ולא קריר, והאנשים
 האלה הם דוקא מהיותר נלהבים. האנשים האלה הם
 דוקא בעלי רגשות גדולים ועמוקים והכל פועל עליהם
 במדה רבה ועושה אותם למרובי צדדים ובעלי
 הפכים רבים, המתרוצצים בקרבם ומתנגשים תמיד.
 הדיסהרמוניה שבנפשם משהוקקת ועורגת לשלמות
 ואחדות-להרמוניה. אחד האנשים האלה הוא הלל
 צייטלין; במאמריו מוצאים אנחנו את מדת האהבה
 של מולסטוי מורכבה על גבי "האדם העליון" של
 גיטשע וממוזג בהם הגבור הלוחם של איבסן ורוכבים
 על גביהם מוסר הנביאים עם ה"טהרה" של חסידים
 (עיין "לחשבונו של עולם" פרק י"א עד כ'-, "השלח"
 כרך י"א). "מרגיש אני-הוא אומר, - שבאין-סוף הכל
 נאחו ומדובק, הכל מעורב וממוזג, הכל משתלם
 זמתעלה לשלמות גמורה ומוחלטת.

"מרגיש אני, שכשם ש, באין סוף ענין היכלת
 הוא ענין הרצון וענין הרצון הוא ענין היכלת", כמו
 שאומרים המקובלים, כך גם ענין החסד הוא שם ענין
 הגבורה וענין הגבורה הוא ענין החסד וענין שניהם
 הוא ענין התפארת". (שם פרק י"א).

צייטלין – בתור מי שנפשו אוהבת להתהלך
 בגדולות ונפלאות, מאם ב, פסיעות קטנות של
 החובבים למיניהם והיה לאדוק בהרצל ושיטתו בציונות,
 מלבד המדינה האוטופית של הרצל, שלקחה את
 לבו, נרם לזה הרבה הרצל האיש, שצייטלין ראה
 בו מעין טיפוס של גואל (מן הצד), הדור שנה ב'
 חוברת א'). אחרי מות הרצל היה לטריטוריאלי, הוא
 האמין עוד הרבה אז בצעירי ישראל בתור בונים
 מדינת היהודים (עיין מאמרו, המשכר) ואחרי
 הפוגרומים בדברו, על הזבח עורר, ליציאת מצרים
 חדשה. בעשותו את כל זה ובהתנפלו עם זה על
 הציונים על שמשתמשים בכסף העם ואינם חפצים
 לגאול אותו שכח רק דבר אחד, שעמד עליו אח"כ –
 כי, העם אינו הולך לא לרשת את ארץ אבותיו ולא
 לבנות ארץ חדשה. עיקר הרע הוא לא מה שאין
 רועים, כי אם שהצאן אינם חפצים כלל ברעה שינהלם
 אל המנוחה ואל הנחלה ... ומאז שאלה חדשה התעוררה
 בקרבנו, במה תגאלו את היהודים? לאחר-העם החברתי
 דיה הלאומיות בתור דבר המקיים את החברה, אבל
 האפשר לעשות גם מהפכה שלמה ברוח העם
 ולהניעו מארץ לארץ בכחו של אותו הרגש הלאומי,
 שאפשר לו להיות לכל היותר רק, שומר הכלים,
 אבל קשה ומסופק מאד לצאת בעזרתו אל המערכה?
 לזה נחוי כח חיובי, שאפשר יהיה למלא בו את
 הלב והמוח, – כח רוחני גדול שאפשר יהיה בעזרתו
 לרכך את הלב ולהביא רוח חיים לתוך ה, עצמות
 היבשות וצייטלין הדומנטי מוציא עוד הפעם מנרתיקה
 את הדת וחולם ע"ד, חסידות חדשה: ,אש-דת

אשר הלהיבה את משה, אש־דת אשר הלהיבה את
 עזרא ואת כנסת הגדולה, אש־דת זו תגלה עתה עוד
 הפעם בחיי ישראל, ואם גם בגלוי אחר... (שאלות)
 רשפים חוב' ג'). כל מה שהוא מתעמק יותר ויותר
 בחיים, הוא רואה אפיסות וריקות, נפשו מלאה יאוש
 והוא חפץ למלא ריקות זו במזיגה חרשה של רוח
 העברי והאירופאי, אף כי מי כמוהו יודע עד כמה
 בני־ישראל אינם מסוגלים עתה לרוח ולדרך
 הרוח (מאמרו "תורה וסחורה" ב"הבקר"). כששואלים
 בלבב שלם אז מוכרחים לקבל איזו תשובה שהיא, —
 תשובה שאינה מפיסה, אמנם, את דעתם של אחרים,
 אבל מפיסה הוא מעט את דעתו של השואל

